

VPRAŠANJE NORME IN KULTURE RUSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

O normiranju in kulturi knjižnega jezika pri vzhodnih Slovanih lahko govorimo že v obdobju pred Petrom I., posebno če imamo v mislih cerkvenoslovansko jezikovno izročilo; znano je, da so bili temeljni cerkveni jezikovni pripomočki od 11. stoletja naprej deležni večkratnih revizij in »čistk«, ki so jih opravili visoki cerkveni funkcionarji ali po njihovi zamisli jezikovno dobro podkovani knjižniki. Glavni namen takšnih redakcij je bil, da bi ohranili kar se da enotno podobo tega jezika in ga obvarovali pred vdorom »neposvečenih« prvin žive jezikovne resničnosti in vplivi jezikovnih in pisnih navad posameznih prevajalskih in prepisovalskih središč; cerkvene knjige in njihov jezik so bile del obreda, ki se pač ni smel spreminjati. Kljub razmeroma strogim cerkveno-jezikovnim normam celo v kanonskih delih ni bilo mogoče ohraniti idealne enotnosti; moč in avtoriteta teh norm pa sta se zmanjševali vzporedno z vsebinskim oddaljevanjem v drugih jezikovnih spomenikih (pravo¹, necerkvena administracija, zarodki leposlovja, itd.), kjer so se sicer zgledovali po cerkvenem pravopisu in deloma po slovnicih oblikah, medtem ko so v leksiki in sintaksi prevladale posebnosti jezikovnega okolja, ki omogočajo rekonstrukcijo razvojnih tendenc vseh treh vzhodnoslovanskih jezikov.

Novo življenjske razmere v Petrovi dobi in po njej so globoko pretresle tudi jezikovni položaj v takratni Rusiji²; dinamika praktičnega gospodarskega, upravnega in političnega življenja je omajala in potisnila ob stran cerkvenoslovansko jezikovno tradicijo ali pa je z novimi ruskimi in tujimi prvinami rušila njene ustaljene norme³. Stari cerkveni sistem skrbi za enotnost jezika je odpovedal tudi spričo hitro naraščajoče uporabe tiskanih knjig praktične vsebine, ki so bile zaradi jezikovne heterogenosti za marsikoga težko razumljive; uravnati takšno jezikovno stanje ni bilo lahko in kratkotrajno delo. Potrebno je bilo več kot pol 18. stoletja in še začetek 19., da je moderni ruski knjižni jezik presegel notranjo neuravnovešenost in si pridobil vse značilnosti razvitega normiranega in kultiviranega jezika; v tem preoblikovanju in normalizaciji jezika so imela odločilno vlogo teoretična in praktična prizadevanja bolj ali manj jezikoslovno mislečih reformatorjev Tredjakovskega, Lomonosova, Sumarokova in Karamzina, katerih normalizatorska načela so se v glavnem razhajala, a so vendar pomagala uzavestiti odnos do knjižnega jezika v takrat še tenki plasti izobražene posvetne družbe; slovnica Lomonosova (1755) in prvi ruski akademski slovar (1789—94) imata pri tem osrednji regulativni pomen⁴.

¹ Prim. B. O. Unbegaun, *Jazyk russkogo prava*. V knj.: *Selected Papers on Russian and Slavonic Philology*. Oxford 1969, str. 312—318.

² V. V. Vinogradov, *Očerki po istorii russkogo literaturnogo jazyka XVII—XIX vv.* Leyden 1950.

³ G. O. Vinokur, *Russkij literaturnyj jazyk v pervoj polovine XVIII veka*. V knj.: *Izbrannye raboty po russkomu jazyku*. Učpedgiz, Moskva 1959, str. 111—137.

⁴ G. O. Vinokur, *K istorii normirovanija russkogo pis'mennogo jazyka v konce XVIII veka*. (Slovar' Akademii Rossijskoj, 1789—94.) Vestnik MGU, 1947, 5. str. 27—48. V zadnjem času je slovnčni primat Lomonosova nekoliko omajal B. A. Uspenskij — z razpravo o rokopisni slovnici ruskega jezika (V. E. Adodurov) iz tridesetih let 18. stoletja. Prim. B. A. Uspenskij, *Pervaja grammatika russkogo jazyka na rodnom jazyke*. Voprosy jazykoznanija XXI (1972), 6, 85—100.

Med najmanj urejena področja ruskega knjižnega jezika 18. stoletja gotovo spada njegovo besedje⁵; ob površinski politehnizaciji jezika v Petrovi dobi in ob globlji evropeizaciji ruskega kulturnega in znanstvenega področja v drugi polovici 18. stol. je zahodnoevropsko izrazje (nemško, francosko, nizoz.) do tolikšne mere zasitilo ruski jezik, da so se kmalu pojavila odklonilna stališča do prevzemanja tujk, o čemer zgovorno priča bogata komediografska in satirična literatura tiste dobe, pa tudi neuspešni poskusi iz začetka 19. stol., da bi zamenjali z domačimi skovankami, kot so *lečeznanie*, *teloo brazie*, *someročetie* mednarodne termine *medicina*, *fizika*, *matematika*⁶.

Nekako do srede 19. stoletja je bila skrb za normativno urejanje knjižnega jezika del glavnega jezikoslovnega toka, čeprav se je raziskovanje jezika sicer že obrnilo v zgodovinsko smer; še večjo normativno veljavo kot slovnica Lomonosova v prejšnjem stoletju si je v tem času pridobila slovnica Kopitarjevega sodobnika in uspešnega tekmeca A. H. Vostokova⁷. V drugi polovici stoletja, posebno zadnja tri desetletja, zanimanje za vprašanja sodobnega knjižnega jezika in njegovih norm ni bilo več pomemben del raziskovalnega področja najmočnejših jezikoslovcev (Sreznevskij, Buslajev, Potebnja, Sobolevskij, Baudouin de Courtenay, Fortunatov, Šahmatov), ki so se ukvarjali pretežno z zgodovino jezika in dialektologijo, s primerjalnim in splošnim jezikoslovjem; priporočila glede pravilnosti so rajši prepuščali »manj pomembnim« filologom in slovničarjem ter šolskim praktikom, saj je znano stališče A. A. Šahmatova, da je boj proti jezikovnim nepravilnostim nesmiseln in normalizacija jezika nepotrebna; po njegovem bi bilo čudno, če bi znanstvena ustanova predpisovala, kako je treba govoriti, namesto da bi raziskovala, kako ljudje govorijo⁸.

Najmočnejša avtoriteta za pravopisna in jezikovnokulturna vprašanja v zadnjih desetletjih 19. stoletja je bil Ja. K. Grot, ki je takrat najbolj poznal novejšo zgodovino ruskega knjižnega jezika in njegov pravopis⁹. Grotovi jasni normativni pogledi na rusko knjižno besedišče so dobro vidni v prvi knjigi (A—D) novega akademskega razlagalnega slovarja (1891-5), ki mu je bil do svoje smrti glavni urednik; v slovar ni bila sprejeta predlomonosovska in cerkvenoslovarska leksika, ki ni bila več v rabi; izločeno je bilo tudi narečno besedišče, ki se ni uveljavilo v leposlovju. V naslednjih zvezkih (glavni urednik A. A. Šahmatov) je bil normativni vidik docela opuščen, tako da se je slovar glede narečnih prvin približal Dalju, vključil pa je tudi veliko staroruske leksike. Ta slovar, ki je po smrti Šahmatova v dvajsetih letih sprejel še vso množico novih terminov in prišel v svojem 46-letnem izhajanju samo do črke O, je sploh zanimiv spomenik odnosov do knjižnega jezika in normativnega slovaropisja.

⁵ Prim. V. V. Veselitskij, *Otvlečennaja leksika v russkom literaturnom jazyke XVIII — načela XIX v.* Nauka, Moskva 1972.

⁶ Zanimiv je Puškinov nekoliko igrivi odnos do tujk: A vižu ja, vinjus' pred vami, // Cto už i tak moj bednyj slog // Pestret' gorazdo b men'se mog // Inoplemennymi slovami, // Hot' i zagljadyval ja vstar' // V *Akadeičeskij slovar'*. (Evgenij Onegin I XXVI).

⁷ *Russkaja grammatika Aleksandra Vostokova, po načertanju ego že sokraščennoj grammatiki polnee izložennaja*. Spb. 1831; 9. izd. 1856.

⁸ *Neskol'ko zamečaniij po povodu zapiski I. H. Pahmana*, Sbornik ORJaS, 1899, LXVII, 1, str. 32, 33.

⁹ *Russkoe pravopisanie*. Rukovodstvo, sostavlennoe po poručeniju Vtorogo otdelenija Imper. Akademii Nauk. Spb. 1885; 10. izd. 1893.

Videti je, da sta oba vodilna jezikoslovca Fortunatov in Šahmatov¹⁰ na pragu 20. stoletja zaradi zunanjega pritiska le morala prevzeti vodstvo priprav za korenito pravopisno reformo¹¹, ki je bila po dolgoletnih (tudi žolčnih) razpravah, v katerih je sodelovala večina takratnih ruskih jezikoslovcev (npr. Korš¹², Černyšev¹³, Boudouin de Courtenay¹⁴, Ušakov¹⁵ idr.), v letih 1917–18 sprejeta v zelo omiljeni in kompromisni obliki; zaradi številnih notranjih protislovij, ki so v novem pravopisu še ostala, so bile pozneje še velikokrat sprožene zahteve po ponovnih reformah.

V dvajsetih letih našega stoletja je v spletu najrazličnejših notranje- in zunaj-jezikovnih dejavnikov postalo vprašanje jezikovne norme in kulture v ruščini še posebej aktualno; zaradi delne menjave nosilcev ruskega knjižnega jezika po oktobrski revoluciji so se ob dotoku nižjepogovornih in narečnih prvin razrahljale stare knjižne norme¹⁶; bile so odpravljene številne stare ustanove in vzniknile so nove, kar je povzročilo precejšnje spremembe v ruskem besedišču; menjava starega in novega je bila v jeziku neprimerno hitrejša kot doslej; futuristična smer v umetnosti je zahtevala prenovitev izraza; časopis in pozneje radio postaneta najvažnejši množični občili, ki sta jezikovno skrajno občutljivi; mladogramatično nerazpoloženje do vprašanj sodobnega knjižnega jezika se začne umikati novim baudouinovskim in saussurovskim pogledom na jezik, ki priznavajo znanstveni status tudi sinhronemu jezikoslovju, ne glede na to, ali je predmet opazovanja in analize narečje ali knjižni jezik; reševanje normativnih in jezikovnokulturnih vprašanj je nalagala jezikoslovju nova družba in šola.

Med najvažnejše obravnave ruskega jezika z vidika norme in njegove kulture v dvajsetih letih spadajo dela G. O. Vinokura¹⁷, katerega razumevanje nalog, ki jih ima jezikoslovje na področju jezikovne kulture, se precej ujema s tistim, ki ga je v tridesetih letih zastopal član praškega lingvističnega krožka B. Havránek¹⁸; nastopal je proti skrajnostim purizma¹⁹, bil je za razumno uvajanje jezikovnih novosti, ki so se uveljavile v rabi ipd. Njegova premalo znana knjiga o kulturi jezika²⁰ dokazuje, da so bile ideje de Saussurjevega *Cours...* (1916) v ruskem jezikoslovju domače že na začetku dvajsetih let; če upoštevamo, da je bila tradicija lingvistične šole BdC dovolj živa, jim de Saussure ni mogel biti v celoti nov. Kako živo so bili za kulturo jezika zavzeti tudi drugi jezikoslovci, kažejo npr. odgovori Ščerbe, Jakubinskega, S. I. Bernštejna, Ušakova na anketo o teh vprašanjih, ki jo je razpisala revija *Žurnalist* (1925, 2). Leto za tem je izšla

¹⁰Prim. V. I. Černyšev, F. F. Fortunatov i A. A. Šahmatov — reformatory russkogo pravopisanija, (Po materialam Arhiva AN SSSR i ličnym vospominanijam). V zborniku: A. A. Šahmatov 1864–1920, M. — L. 1947, str. 167–252.

¹¹Obzor predloženij po usoveršenstvovaniju russkoj ortografii XVIII–XX vv. Odg. urednik V. V. Vinogradov. Nauka, Moskva 1965, 500 str. (z obsežno bibliografijo).

¹²F. E. Korš, O russkom pravopisanii. IORJaS VII (1902) 1, str. 39–94.

¹³V. I. Černyšev, Pis'ma o staroj i novoj ortografii I–IV. Spb. 1904, 17 str.

¹⁴Ob otnošenii russkogo pis'ma k russkomu jazyku, Spb. 1912.

¹⁵Russkoe pravopisanie: očerk ego proischoždenija, otnošenija ego k jazyku i voprosa o ego reforme. Moskva 1911.

¹⁶Gl. A. M. Seliščev, Jazyk revoljucionnoj epohi. Moskva 1928.

¹⁷O purizme. Lef št. 4, 1924, str. 156–171; Kul'tura jazyka (Zadači sovremennogo jazykoznanija). Pečat' i revoljucija, 1923, 5, str. 100–111; Glagol ili imja? (Opyt stilističeskoj interpretacii). V zborniku: Russkaja reč'. Red. L. V. Ščerba. Novaja serija, III, Leningrad 1928, str. 75–93.

¹⁸Prim. Ukoly spisovného jazyka a jeho kultura. V knj.: Studie o spisovném jazyce. Praga 1963, str. 30–59.

¹⁹Gl. op. 17. (Za purizma opovestuje vprašanje o čistoizgovornosti jezikovne kulture).

²⁰Kul'tura jazyka. Očerki lingvističeskoj tehnologii. M. 1925; 2. popr. in razširjena izdaja 1929, 336 str.

prva knjiga o časopisnem jeziku²¹, kjer so zbrani vsi žgoči problemi publicističnega jezika tiste dobe. Naj omenimo vsaj kratice — važno besedotvorno novost, ki se je množično razširila in se pozneje umirila, ni pa nehala sprožati debate; glavni očitki so leteli na njihovo ozko razumljivost, na neenotnost tvorbe in slabo vključevanje v jezikovni sistem, in ne nazadnje na disharmonijo, ki jo njihova prepogosta raba ustvarja v govoru in pisavi²².

V zvezi z novo vlogo govornega jezika (radio, javni nastopi) so se začela pogostejše pojavljati tudi pravorečna vprašanja; temeljna razprava Ušakova²³ konec dvajsetih let je razgrnila precej ključnih problemov, od katerih so nekateri živi še danes. Takrat je komajda zaslutil, da se je začela krhati stara moskovska pravorečna norma, kakor jo je popisal na začetku stoletja R. Košutić²⁴. Šlo je predvsem za naglo uveljavljanje ikanja²⁵ (sovpad e in i v prednaglasnem zlogu); za tip *šAgí*, *žArá* namesto starih *šegí*, *žerá*; za pisavi ustrezen izgovor tipov *krepkij*, *strogij*, *tihij* (z mehčanimi *k'*, *g'*, *h'* nam. starega izgovora *kr'epkij*, *strogij*, *t'ihij*), itd. V tridesetih letih je o pravorečju razpravljali tudi predstavnik leningradske fonetične šole Ščerba²⁶, ter S. I. Bernštejn²⁷. Bolj se je rusko pravorečje razmahnilo v zadnjih desetletjih, moralo pa je spričo nove jezikovne resničnosti revidirati marsikatero staro pravorečno normo (gl. dalje).

Leta 1930 je ponovno oživila pravopisna reforma; izdan je bil *Proekt reformy pravopisanija* (64 str.), razprava pa se je razvila predvsem v reviji *Russkij jazyk v sovetskoj škole* (1930 in 1931); svoje poglede na reformo so prispevali nekateri vidni jezikoslovci, kot so Ušakov, Ščerba, Peškovskij²⁸, Durnovo, Bulahovskij, Gvozdev in celo N. Ja. Marr. Večinoma so se zavzemali za manjše popravke neskladij; s teoretičnega vidika je bila najpomembnejša razprava mladih jezikoslovcev Avanesova in Sidorova *Reforma orfografii v svjazi s problemoj pis'mennogo jazyka* (1930), ki jo štejejo za eno temeljnih izpovedi moskovske fonološke šole²⁹. Pravopisno razpravljanje je kmalu zasenčilo drugo kulturno-jezikovno dejanje tridesetih let, namreč Gorkega odločen zagovor jezikovnega izročila ruske klasične literature in obračun z jezikovnim razkrojem³⁰.

²¹ M. Gus, Ju. Zagorjanskij, N. Kaganovič, *Jazyk gazety*. Moskva 1926. 247 str.

²² Gl. L. V. Ščerba, *Kul'tura jazyka*. Žurnalist, 1925, 2.

²³ *Russkaja orloèpija i ee zadači*. O pravil'nom proiznošenii. Russkaja reč'. Novaja serija, III, 1928, str. 5—27.

²⁴ *Gramatika ruskog jezika I*. Petrograd 1919, 512 str. (Glasovi, A. Opšti deo — književni izgovor); tega izgovora se drži tudi R. Nahtigal v svoji knjigi *Ruski jezik v poljudnoznanstveni luči*. Ljubljana 1946.

²⁵ Najboljši pregled boja med ikanjem in ekanjem najdemo v knjigi M. V. Panova, *Russkaja fonetika*, Moskva 1967, str. 301—308; pojav so v zvezi s knjižnim izgovorom omenjali od Grota naprej, vendar se je kot knjižna norma uveljavil šele v novejšem času (gl. literaturo pri Panovu). Gl. tudi: A. V. Isačenko *Fonetika spisovnej ruštiny*. Bratislava 1947, str. 69—75; M. Romportl, *K tendencim vývoje ruské výslovnosti normy*. CSR, 1958, 2—3, str. 111—12.

²⁶ Prim. L. V. Ščerba, *K voprosu o russkoj orloèpii*. V knj.: *Izbrannye raboty po russkom jazyku*. M. 1957, str. 141—3; isti, *O normah obrazcovogo russkogo proiznošenija*. Prav tam, str. 110—112.

²⁷ *Voprosy obučeniya proiznošeniju primenitel'no k prepodavaniju russkogo jazyka inostrancam*. M. 1937, 67 str.

²⁸ A. M. Peškovskij je svoje poglede na normo sploh razložil v spisu *Obšektivnaja i normativnaja točka zrenija na jazyk*. V zborniku: *Metodika rodnogo jazyka, lingvistika, stilistika, poetika*. L. — M. 1925, str. 109—121.

²⁹ Gl. A. A. Reformatskij, *Iz istorii otečestvennoj fonologii*. Moskva 1970, str. 149—156; o načelih moskovske fonološke šole, o njenih odnosih do leningradske in praške šole ter o usodi idej moskovske šole v petdesetih letih (po diskusiji o fonemu in fonologiji, ki jo je sprožil S. K. Šaumjan v Izv. AN SSSR, XI, 4 (1952)) gl. A. A. Reformatskij, *Iz istorii otečestvennoj fonologii*, str. 9—120.

³⁰ M. Gor'kij, *Otkrytoe pis'mo A. S. Serafimoviču*. Lit. učeba, 1934, 2; *O jazyke*, prav tam, št. 3.

Za normiranje ruskega knjižnega jezika pred drugo svetovno vojno je bil edinstvenega pomena razlagalni slovar Ušakova, ki so ga pod njegovim vodstvom pripravili Larin, Ožegov, Tomaševskij, Vinogradov in Vinokur. V ruskem slovaropisju je to prvo enovito delo, ki ga odlikujejo čista jezikovna načela; izbor leksike je izpeljan z vidika rabe v knjižnem jeziku zadnjih sto let, vrednotene pa so besede glede na sodobnost in ustreznost v različnih funkcionalnih stilih. Slovar je že zajel tudi spremembe v ruskem besedišču dvajsetih let. Ušakovsko izročilo je v zgoščeni obliki po vojni ohranil Ožegov v številnih izdajah svojega popularnega slovarja, ki ima še danes v predelani izdaji N. Ju. Švedove priznano normativno veljavo³¹; veliko besed je bilo izločenih, ker so v štirih desetletjih zastarele, druge so spremenile svoj stilni položaj ali pomensko strukturo, precej pa je prišlo v slovar tudi novih besed. Konec petdesetih let je izšel tkim. mali akademski slovar v štirih knjigah (1957—61)³², ki je le deloma ujel jezikovne spremembe po Ušakovu, v informaciji o normi pa ga ni dosegel.

Prva leta po drugi svetovni vojni je v ruskem jezikoslovju vsaj na površini prevladoval marrizem, ki se je proglasil za edini uradni nauk o jeziku³³; na normativnem področju je izšlo nekaj prispevkov Obnorskega³⁴, ki sicer izdajajo globokega poznavalca ustroja ruskega jezika, vendar so pisani patetično in ne prinašajo novih rešitev; podobno je zasnovana tudi brošura E. S. Istrine, medtem ko je rusko odrsko pravorečno normo pregledno prikazal G. O. Vinokur³⁵. Posredno zadeva normativna vprašanja oris ruske slovnice Avanesova in Sidorova³⁶ in kapitalno delo V. V. Vinogradova *Russkij jazyk* (1947) ki je bilo med drugim deležno nestrokovne in uničujoče stalinistične kritike³⁷.

Ob splošni regeneraciji ruskega jezikoslovja v petdesetih letih³⁸ se je povečala tudi organizirana skrb za normo in kulturo knjižnega jezika; izšla je obširna akademijska slovnica³⁹, ki temelji na gradivu literarnih del od Puškina dalje, kar sicer razširi slovnčni opis daleč v preteklost, na drugi strani pa premalo izostri kriterij današnjosti, ki je nujno potreben pri izboru za normo najpriporočljivejših prvin. Zaradi tega slovnica ni dosegla svojega opisnonormativnega namena, ki ga razglaša v predgovoru⁴⁰, je pa vseeno postala avtoritativen vir pri sestavljanju najrazličnejših normativnih priročnikov za ruščino. Čisto drugačne naloge si je zastavila akademijska slovnica v uredništvu N. Ju. Švedove (1970), kjer gre predvsem za poskus aplikacije nove slovnčne teorije na gradivo so-

³¹ 9. izd. 1972; 10. nespremenjena izd. 1973.

³² Včasih se ta slovar imenuje tudi po glavni sodelavki in redaktorici A. P. Evgen'evi.

³³ Prim. o tem zapis R. Nahtigala, *Trenja v ruski lingvistiki*. SR IV (1951), str. 254—262.

³⁴ S. P. Obnorski, *Pravil'nosti i nepravil'nosti sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*. Izvestija OLSA AN SSSR, III, 1944, 6. str. 233—250; isti, *Kul'tura russkogo jazyka*, V knj.: *Izbrannye raboty po russkomu jazyku*, M. 1960, str. 272-93.

³⁵ *Russkoe sceničeskoe proiznošenie*. M. 1948, str. 84.

³⁶ *Očerki grammatiki russkogo literaturnogo jazyka I. Fonetika i morfologija*. Učpedgiz, Moskva 1945, 236 str. (Delo je bilo postavljeno že v začetku leta 1941, vendar zaradi vojne ni moglo iziti).

³⁷ Prim. »ocene« v Lit. gaz. 29. nov., 10. in 17. dec. 1947; in: *Obsuždenie knigi akademika V. V. Vinogradova Russkij jazyk v Moskovskom universitete*, Vestnik MGU, 1948, 4, 147—155, idr.

³⁸ Po obračunu z marrizmom je ponovno oživel primerjalno-historično jezikoslovje, posebno pa se je utrdil strukturalizem (Saumjan); porajajo se nove veje jezikoslovja, psiho- in sociolingvistika, matematična lingvistika.

³⁹ *Grammatika russkogo jazyka I (fonetika i morfologija), II,2 (sintaksis)*. Ured. V. V. Vinogradov, E. S. Istrina, S. G. Barhudarov. AN SSSR, Moskva 1952-54.

⁴⁰ GRJa I, str. 3—6.

dobnega ruskega knjižnega jezika, medtem ko se je moral normativni vidik skoraj popolnoma umakniti.

Še pred slovnico je začel izhajati akademski slovar (1950—65, v 17 knjigah), ki je razmeroma strogo normativen pri izboru besed; v njem skorajda ni najti narečnih in prostorečnih prvin, nekoliko bolj popustljiv je do arhaizmov. Čeprav je to doslej najobsežnejši slovar ruskega knjižnega jezika, vendar količina splošnih in normativnih informacij ne ustreza temu obsegu.

Za normativno rusko jezikoslovje je imela daljnosežen pomen ustanovitve sektorja za kulturo jezika v jezikoslovnem inštitutu sovjetske akademije znanosti (pozneje v inštitutu za ruski jezik), ki ga je vodil S. I. Ožegov⁴¹ do svoje smrti (1964) in ki je začel v njegovem uredništvu leta 1955 izdajati zbornike *Voprosy kul'tury reči* (do leta 1967, ko so zborniki nehali izhajati, je izšlo 8 zvezkov); program in naloge zbornika je orisal urednik v članku *Očerednye voprosy kul'tury reči*⁴². V zbornikih so rusisti obravnavali najrazličnejša vprašanja jezikovne norme in kulture, zlasti pa so reagirali na nove besede in oblike, ocenjevali so njihov pomen in stilistično vrednost ter v variantnih primerih predlagali, katera izmed tekmič ima ustrežnejše mesto v sistemu knjižnega jezika; zato so značilni takšne naslovi: *intrigan ili intrigant, vagon-vesy: tipovoj ili tipovye, cifra ili čislo, uvažаемyj tovarišč ili uvažаемaja tovarišč, kovšovýj ili kovševój, váhter ili vahtěr, atomnik i atomščik, celinnik ili celinščik, tomat i pomidor*, itd. Za posamezne variantne prvine so objavljali tudi ankete in iz odgovorov izbrali prevladujoče različice. Nekateri avtorji so za najtežavnejše primere uporabili statistično metodo; tako je L. K. Graudina ugotovila tendenco razvoja v razmerju rod. edn. čaja : čaj⁴³. Zbrala je odgovore različnih starostnih, izobrazbenih in poklicnih plasti in prepričljivo dokazala, da se norme čaju bolj oklepajo starejši filološko izobraženi nosilci knjižnega jezika, medtem ko se pri mlajših izobražencih nefiloloških smeri močno uveljavlja oblika čaja.

Strokovni sodelavci zbornikov so se tu in tam dotikali tudi normativnih in jezikovnokulturnih vprašanj, ki so jih obravnavali nefilologi (pisatelji in dr.) v samostojnih knjigah ali revijah; z vidnimi simpatijami so sprejemali predloge proti okoreli rabi jezika v administraciji (kanceljaritis) in v publicistiki, kakršni so značilni za »zmerne« zagovornike pravilnosti jezika, ki jih predstavlja pisatelj K. Čukovskij s knjigo *Živoj kak žizn'*⁴⁴. Na odklonilno stališče pa sta naleteli obe skrajnosti: smer A. K. Jugova⁴⁵, ki je zagovarjal popolno odprtost do prostorečja, in izrazita puristična smer, ki jo predstavlja B. N. Timofejev s knjigo *Pravil'no li my govorim*⁴⁶, ki je izzvala upravičeno jezo jezikoslovcev. Ob ravnavo večjega dela problematike iz VKR je po letu 1967 prevzela revija (dvo-

⁴¹ Prim. S. I. Ožegov, *Sektor kul'tury reči Instituta jazykoznanija AN SSSR i ego zadači*. *Voprosy jazykoznanija* 1953, 1, str. 152—155.

⁴² *Voprosy kul'tury reči*, I, 1955, str. 5—33.

⁴³ *Opyt količestvennoj ocenki normy*. (Forma rod. edin. čisla čaja: čaj). *Voprosy kul'tury reči*, 1966, 7, str. 75—88; gl. tudi: L. K. Graudina, *Norma i statistika*. V zborniku: *Aktual'nye problemy kul'tury reči*. Red. V. G. Kostomarov, L. I. Skvortcov. Moskva 1970, str. 326—368.

⁴⁴ *Živoj kak žizn'*. *Razgovor o russkom jazyke*. Moskva 1962, 175 str.; stališče K. Čukovskega prikazuje in vrednoti V. P. Grigor'ev v VKR, 4, 1963, str. 5—21.

⁴⁵ *Sud'by rodnogo slova*. M. 1962, 174 str.

⁴⁶ *Zametki pisatelja*. Leningrad 1961; razširjena izdaja 1963. (Prim. odziv A. A. Reformatorskega v RJaNS, 1962, 1, str. 78—83). Precej nestrpno vsiljuje svoj okus tudi A. V. Mirtov v knjižici *Govori pravil'no*. Gor'kij 1961, 178 str.; podobno so intonirani prispevki, ki jih je izdal časopis *Izvestija* leta 1961 v zvezi z bojem za »čistoto i krasoto russkogo jazyka«: *O rodnom našem jazyke*.

mesečnik) Russkaja reč', ki ima sicer širše naloge in je bolj poljudno naravnana⁴⁷.

V najtesnejšem stiku s kulturo jezika so tudi vprašanja ruske stilistike, ki se zlasti razmahnejo v petdesetih letih in pozneje; med vidnejše teoretike na tem področju štejemo V. V. Vinogradova⁴⁸, v praksi pa se je najprej uveljavila knjiga Gvozdeva⁴⁹, pozneje pa številni spisi in pripomočki D. Ė. Rozentala⁵⁰ idr.

Ruske pravorečne norme so v zadnjih dveh desetletjih neločljivo povezane z deli dialektologa in fonetika Avanesova⁵¹; v petih izdajah priročnika *Russkoe literaturnoe proiznošenie* (1950—1972) je avtor sproti vključeval tudi dognanja drugih fonetikov, tako da je opazna precejšnja razlika med izgovornimi normami prve izdaje, kjer se avtor še drži starejšega moskovskega izgovora in današnjim prevladujočim izgovorom, kakršnega je prikazal v 5. izdaji⁵². Kritiki mu očitajo nekoliko umetno ustvarjene tri tipe izgovora: višji (odrski), nevtralni in pogovorni⁵³, ki bi nekako pokrili vse načine izgovora v današnji rabi. Nenaдомestljiv je tudi avtorjev pravorečni slovar *Russkoe literaturnoe udarenie i proiznošenie* (skupaj z Ožegovom)⁵⁴.

Pravopisna vprašanja so najbolj opazna, zato pritegnejo v razpravljanje širše plasti uporabnikov knjižnega jezika; v zadnjih dveh desetletjih sta bili sproženi dve razpravi, od katerih je bilo po nekaterih prispevkih pričakovati globljih sprememb v ruskem pravopisu, vendar se je akademijska komisija odločila samo za minimalne izravnave in poenotenje (pisava e—o za šumevci in c, dvojni nn v deležnikih in pridevnikih, pisava tujih prvin in lastnih imen, natančnejša določila glede pisave skupaj in narazen v sestavljenih predlogih in prislovih, pisava nekaterih predpon in nikalnega členka ne. Pravopisna razprava v letih 1954—56, ki jo je začel V. V. Vinogradov s pregledom ustrezne problematike

⁴⁷ Bolj načelne prispevke o normativnih in kulturnojezikovnih vprašanjih objavlja osrednja jezikoslovna revija *Voprosy jazykoznanija*; prikaz te problematike srečamo tudi v dvomesničniku *Izvestija OLJa AN SSSR*; prim. V. V. Vinogradov, *Russkaja reč', ee izučenie i voprosy rečevoj kul'tury*, VJa 1961, 4, str. 3—19; isti, *Problemy kul'tury reči i nekotorye zadači russkogo jazykoznanija*, VJa 1964, 3, str. 3—18; V. G. Kostomarov, A. A. Leont'ev, *Nekotorye teoretičeskie voprosy kul'tury reči*, VJa 1966, 5, str. 3—15; L. P. Krysin, L. I. Skvorcov, B. S. Svarckopj, *Problemy kul'tury russkoj reči*, *Izvestija OLJa*, 1961 XX, 5, str. 425—434. — Krajše sestavke o teh vprašanjih prinašata tudi *Russkij jazyk v nacional'noj škole* in *Russkij jazyk v škole*.

⁴⁸ Razpravljanje o vprašanjih stilistike je leta 1954 sprožil Ju. S. Sorokin (*K voprosu ob osnovnyh ponjatijah stilistiki*, VJa 1954, 2, str. 68—82), žetev celotelne razprave v VJa pa je ocenil V. V. Vinogradov (*Itogi obsuždenija voprosov stilistiki*, VJa 1955, 1, str. 60—87); prim. tudi: *Statističeskoe izučenie stilej jazyka i stilej reči*, Tezisy dokladov, Gor'kij 1970.

⁴⁹ *Očerki po stilistike russkogo jazyka*, 2. izd. 1955; 3. izd., (po avt. smrti) M. 1965, ima dodatek treh avtorjevih člankov o stilistiki.

⁵⁰ *Praktičeskaja stilistika russkogo jazyka*, Učebnoe posobie dlja vuzov, Moskva 1965, 355 str.; podoben učbenik za stilistiko je tudi: *Praktičeskaja stilistika russkogo lit. jazyka*, Red. V. P. Vomperskij, MGU Moskva 1970, 368 str.

⁵¹ R. I. Avanesov je vodilni sovjetski dialektolog (*Očerki* 1949, *Atlas* 1957) in pobudnik za sestavo slovnškega dialektološkega atlasa, ki ga pod njegovim vodstvom pripravljajo najvidnejši slojanski dialektologi.

⁵² Ta izdaja je opremljena tudi s ploščami, ki ponazarjajo sodobno rusko pravorečno normo. Avtor se je v zadnji izdaji (bolj kot doslej) oprl na živo knjižno rabo in opustil nekatere stare izgovorne dvojnice ali pa jim je pripisal stilno označenost, npr. izgovoru mehčanega r' v položajih pred velari ali labiali (v'er'h : v'er'h, p'er'vyy : p'er'vyy).

⁵³ Takšna delitev po mnenju kritikov (L. V. Bondarko, L. A. Verbickaja, V. F. Ivanova, V. V. Kolesov) v VJa 1973, 6, str. 130—134, za pravorečje ni utemeljena.

⁵⁴ *Slovar'-spravočnik*, M. 1959, (1960); N. A. Es'kova (*O principah sostavlenija russkogo normativnogo slovarja orločepičeskogo tipa*, VJa 1972, 3 str. 123—134) odreja slovarju status »polnokrvnega« pravorečnega slovarja, ker vsebuje premalo trdnih normativnih informacij, posebno še z vidika vseh slovnčnih oblik gesla (kratke oblike pridevnika, naglas). Po 15 letih je slovar res v marsičem že zastarel. — O premikih norm v ruskem naglašanju gl.: N. K. Pirogova, *O normah i kolebanijah v udarenii*, *Filologičeskie nauki* (NDVS), 1967, 3, str. 14—22.

v časopisu *Russkij jazyk v škole*, 1954, 4, 33—37 (K voprosu ob uporjadočenii sovremennogo russkogo pravopisanija) je ostala v glavnem še v krogih jezikoslovcev in učiteljev-praktikov; dosegla je uspeh vsaj v tem, da so leta 1956 izšla veljavna *Pravila russkoj ortografii i punktuacii* (176 str.) in da je sektor za kulturo jezika pri sovjetski akademiji znanosti še istega leta v skladu s *Pravili* sestavil *Orfografičeskij slovar' russkogo jazyka* z okoli 110 tisoč gesli; doslej je izšel v trinajstih izdajah in je bil dvakrat predelan in dopolnjen (5. izdaja 1963 in 13. izdaja 1974). Vzporedno je še naprej izhajal šolski pravopisni slovar Ušakova in Krjučkova, ki je do leta 1970 izšel že v 25 izdajah, in prav zaradi omejenega obsega primerjava med njimi lepo odsvita vse pravopisne spremembe v štirih desetletjih.

Po desetih letih (1964) je akademska komisija za izpopolnitev ruskega pravopisa izdala *Predloge*⁵⁵, ki so izzvali vsenacionalno pravopisno »vojno«, posebno še, ker so bili objavljeni tudi v dnevniku *Izvestija* (23. in 24. sept. 1964). V strokovnih in nestrokovnih revijah, v osrednjih in lokalnih časopisih se je zvrstilo na stotine člankov, v katerih srečamo zahteve po čisto novem pravopisu, pa tudi spise, ki branijo pravopisno izročilo; zanimivi so nekateri naslovi, npr. *doč cigana sčela ogurci*⁵⁶; *myš bez mjagkogo znaka; ne zabyvat' o muzyke slova* ipd. Komisija je prejela tudi več tisoč obširnih pisem. Ves ta pravopisni »babilon«⁵⁷ ni imel za ruski pravopis nobenih posledic, saj ostaja prejkoslej zvest izročilu in si dovoli le najnujnejše normativne popravke.

Za normativne premike v ruskem knjižnem jeziku v celoti je pomembna sociolingvistična monografija v štirih knjigah *Russkij jazyk i sovetskoe obščestvo*⁵⁸, ki je nastala na podlagi množičnega proučevanja rabe knjižnega jezika. Delo obsega vse ravnine od fonetike do sintakse, s posebnim ozirom na pogovorno plast jezika⁵⁹ različnih socialnih, izobrazbenih in starostnih skupin. Najbolj značilen primer, kako nove oblike dobivajo normativni status ob starih, je imen. množ. samostalnikov moškega spola, kjer od časov Lomonosova lahko zasledujemo, kako si končnica -á (-já) utrjuje normativni položaj ob stari končnici -y (-i). Vir za novo končnico je bil od nekdanj profesionalni jezik in nižja pogovorna plast, od koder so oblike prodirale v knjižno plast in se tam uveljavile do takšne stopnje, da so v številnih samostalnikih popolnoma izrinile dubletne oblike na -y. Redke oblike na -á so se v ruskih tekstih pojavljale že od 15. stoletja naprej npr. (selá, gorodá, lugá, rogá), Lomonosov jih je nekaj sprejel v svojo slovnico brez dvojnic na -y: *rogá, boká, glazá*, toda mimo svojih priporočil je sam v visokem slogu uporabljal precej več oblik na -á, npr. *gradá, lugá, krajá, bregá*. V knjižni jezikovni praksi konec 18. stoletja so se nove oblike razširile tudi na samostalnike za žive osebe in na tujke (locmaná, doktorá), a njihovo število se je tudi sicer povečalo; posebno privlačni so bili za to konč-

⁵⁵ *Predloženiia po usoveršenstvovaniju russkoj ortografii*. OLJA AN SSSR, Moskva 1964, 63 str.

⁵⁶ Gre za opustitev mehkega znaka za č, ž, š, šč; za dosledno pisavo i (ne i in y) za c; za dokončno odstranitev trdega znaka.

⁵⁷ Pregled aktualnih vprašanj ruskega pravopisa: *Voprosy russkoj ortografii*. Odg. ured. V. V. Vinogradov. M. 1964, 136 str.; *O Sovremennoj russkoj ortografii*. (Pretres gradiva, ki ga je obdelovala pravopisna komisija akad. znanosti). M. 1964, 160 str.; V. Z. Grigor'ev, *Obsuždenie Predloženiij po usoveršenstvovaniju russkoj ortografii*. VJa 1965, 1, str. 69—75; F. Jakopin, *Ruski pravopis na razpotju*. JiS X, 1964/65, str. 135—144.

⁵⁸ Red. M. V. Panov; I. Leksika, II. Slovoobrazovanie, III. Morfologija i sintaksis, IV. Fonetika sovr. rus. lit. jazyka. AN SSSR, Moskva 1968.

⁵⁹ Prim. *Russkaja razgovornaja reč'*. Odg. red. E. A. Zemskaia. IRJa AN SSSR. Moskva 1963, 486 str.

nico tuji samostalniki na nenaglašeni *-man*, *-ter* in *tor*. V slovnici Vostokova najdemo že 67 samostalnikov z množino na *-a*, čeprav ima avtor pri večini dvojnice na *-y* še zmeraj za pravilnejše; Vostokov opozori tudi na pomensko diferenciacijo glede na končnico *-a*: *y* pri nekaterih samostalniki, npr. *obrazy*: *obrazá*, *hlebý*: *hlebá*. Vostokovski seznam je Grot⁶⁰ čez nekaj desetletij povečal še za 40 samostalnikov (po izvoru so večinoma tujke), medtem ko obsega spisek oblik na *-á* pri Beaulieuxu⁶¹ že 170 samostalnikov. Če primerjamo ta seznam z oblikami v najnovejšem pravopisu (1974), ugotovimo, da se je zmanjšalo število dvojnic, da se je okrepila končnica *-a* pri samostalniki, ki pomenijo predmete, opuščene pa so bile v knjižni normi oblike na *-á* pri nekaterih tujih imenih za poklice, npr. *buhgaltery*, *inženery*, *oficery*⁶². V monografiji⁶³ je zelo nazorno prikazano nihanje rabe ájevskih oblik, ki je v dvajsetih in tridesetih letih še naraščala, ker je bil dotok teh prvin iz profesionalnega in pogovornega območja bolj neposreden in neoviran, medtem ko je izbira besed in oblik za vstop v knjižno plast v desetletjih po vojni veliko strožja; to pa je povzročilo zmanjševanje števila moških samostalnikov z množino na *-á* v primerih, kjer sta bili prej še obe možnosti.

V ruskem jezikoslovju narašča teoretično zanimanje za vprašanja norme in kulture jezika⁶⁴, nastajajo pa tudi normativni priročniki⁶⁵, ki upoštevajo naj-novejšo dinamiko v rabi knjižne rusčine.

⁶⁰ Očerki po istoričeskoj grammatike russkogo lit. jazyka XIX v. Izmenenija v slovoobrazovanii i formah suščestvitel'nogo i prilagatel'nogo. Red. V. V. Vinogradov, N. Ju. Svedova. IRJ AN. Moskva 1964, str. 207—222.

⁶¹ L'extension du pluriel masculin en *-á*, *-já* en russe moderne. Mémoires SLP, 18, 2, 1913.

⁶² Prim. S. P. Obnorskij, *Kul'tura reči*. Izbr. rab. po rus. jazyku, str. 260—262.

⁶³ *Russkij jazyk i sovetское obščestvo*, III. knjiga, str. 199—214.

⁶⁴ *Aktual'nye problemy kul'tury reči*. Red. V. G. Kostomarov, L. I. Skvorcov. IRJa AN SSSR. Moskva 1970, 407 str.; pregledno predstavljata delovanje inštituta za ruski jezik F. P. Filin in G. I. Belozercov (*Institut russkogo jazyka AN SSSR i aktual'nye problemy rusistiki*) v reviji *Russkij jazyk za rubežom*, 1974, 3, str. 16—51.

⁶⁵ *Trudnosti slovoupotreblenija i varianty norm russkogo literaturnogo jazyka*. *Slovar'-spravočnik*. Red. K. S. Gorbačevič. Izd. Nauka — Leningradskoe otделение. IRJa AN, Leningrad 1973, 520 str.; *Slovar' nazvanij žitelej SSSR*. Red. A. M. Babkin, E. A. Levašov. Moskva 1975. 616 str.